

РОМАН ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША "ЧОРНА РАДА" В КОНТЕКСТІ
"ПОСТМОДЕРНИХ" ПОЛІТТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК

Автор зосереджується на особливостях передвиборної агітації та політтехнологій, описаних у романі П. Куліша "Чорна рада". Серед них – перегороджування вулиць і доріг, компрометація противника, застосування емблематики, популістські обіцянки, насильницькі захоплення атрибутів влади, запрошення спостерігачів із Москви тощо.

Ключові слова: вибори гетьмана, виборчі технології, літопис Самовидця, передвиборча боротьба, соціально-історичний роман.

Mykola Sulyma. Panteleimon Kulish's Novel "Commoners' Council" in Context of 'Postmodern' Political Strategies

The paper covers the pre-election technologies and means of agitation that have been practiced since the 17th century and were described by Panteleimon Kulish in his novel "Commoners' Council" ("Chorna Rada"). It is noticeable that even in those distant times people, just like now, succeeded in manipulating public opinion and will, directing social movements and trends into the way required by particular leaders or groups, especially during the elections. For this purpose, they disdained neither populist promises nor discrediting their opponents or violently grabbing the attributes of power, etc. The novel depicts the events of 1663 when the waves of public unrest, to a great extent initiated by particular agitators, swept Ukraine, and the calls for a change of hetman were growing louder. It is remarkable that among the wide range of agitation means one may distinguish such recognizable ones as blocking the opponents' ways, using the color emblems, slandering, cultivating discord and hostility, stoking social contradictions between villagers and cossacks, etc. The novel shows a devious tactic used by Ivan Briukhovetskyi, who demonstrates self-debasement, deceitfully diminishes his status, and shows pretended modesty, at the same time generously treating villagers and common residents in order to buy their votes. As a result, on cossacks' council of 1663 known as 'Chorna Rada' the hetman mace was taken by extremely selfish and power-hungry Ivan Briukhovetskyi.

Keywords: "Chorna Rada", common people, leaders, electoral process, populism, manipulation.

Соціально-історичний роман Пантелеймона Куліша "Чорна рада. Хроніка 1663 року" опубліковано українською і російською мовами 1857 р. Відтоді твір перебуває під пильною увагою дослідників-гуманітаріїв, понад те, роман став хрестоматійною лектурою школярів і студентів. Я ж пропоную, згадавши про 200-ліття класика української літератури, ще раз перечитати знамениту хроніку, цього разу скориставшись контент-аналізом, щоби виявити в старосвітському житті українців специфічні зародки сучасного політичного "ангажементу".

Для дослідників давнини очевидною є теза, що політтехнології і їхні засоби досягнення мети (отримання влади) – старі, як світ. Вони описані на сторінках найстарших хронік, поем, кодексів, літописів. У цьому ряді роман П. Куліша "Чорна рада" посідає поважне місце, надто з огляду на бурхливі політичні сюжети сьогодення.

Зосібна зауважимо, що в ювілейних статтях цьогорічних електронних видань трапляються згадки про ті чи ті перегуки окремих епізодів роману з нашими новочасними реаліями. До прикладу, на вияви популізму в "Чорній раді" звернув увагу П. Кралюк [4]. В. Єрмоленко в інтерв'ю Радіо "Свобода" [8], нагадуючи про зображення "олігархів" XVII ст., скажімо Гвинтовки, прямо вказує на схожість українських політичних подій 2019 р. й тих, що розгорталися на вітчизняних теренах іще року 1663-го. В. Івашків [2] та В. Кардаш [3] дослідили психологію маси, показану в цьому творі.

Канвою для роману "Чорна рада" став опублікований О. Бодяньським 1846 р. "Літопис Самовидця", де події 1663 р. визнано фатальними для України. Адже в цей рік, як указано в щойно згаданій пам'ятці початку XVIII ст., сталося лихо, якого за інших гетьманів не було [6, 89]. До слова, один зі списків цього

твору належав П. Кулішу. Ба більше: саме він передав текст О. Бодянському для оприлюднення. Слід відзначити феноменальну прогностичну інтуїцію письменника: він обрав для свого роману той епізод в історії, який змінив вектор розвитку нашої держави й, усупереч сподіванням самого автора роману, уможливив нове поневолення України. Описуючи події, що відбулися в Ніжині 1663 р., “Куліш прагнув, – за словами М. Жулинського, – відкрити читачеві своє розуміння і бачення України другої половини XVII ст. і розгорнути широкий спектр певних ідей, політичних орієнтацій, ідеалів” [1, 157].

Цей роман, на мій погляд, цікавий ще й тому, що в ньому в яскравій художній формі, багато в чому випереджаючи час, письменник окреслив появу й використання під час виборів гетьмана тих засобів впливу на козаків і селян (тобто “виборців”), які широко застосовуються й нині. Відповідну схожість помічаємо вже на перших сторінках “Чорної ради”. Скажімо, головний герой роману Шрам – одночасно й священник, і полковник. Шрам – це прізвисько славного козака, соратника Остряниці, Хмельницького та інших гетьманів, а справжнє його прізвище – Чепурний. Відповідно до сюжету, Шрам на якийсь час відходить од військових справ. Але, почувши тривожні звістки про свари й чвари навколо гетьманської булави, якою окремі представники козацької старшини “почали гратись, мов ціпком” [5, 11], піп-полковник вирушає в дорогу, щоби вплинути на ситуацію і, дослівно, “Вкраїну на добру дорогу вивести” [5, 11]. Задля цієї справи Шрам навіть чутку пустив про своє нездужання й відпочинок на хуторі (теж один із прийомів у політичній боротьбі), а сам вирушив до Києва, нібито на прощу. Шрам гостює на хуторі Череваня, свого давнього приятеля, де від кобзаря, Божого Чоловіка, дізнається про конфлікт між Іваном Брюховецьким і чинним гетьманом Якимом Сомком. Цією бесідою письменник зафіксував одне з важливих тодішніх джерел поширення інформації в XVII ст., яким були кобзарі. Вражений почутим, Шрам зізнається про мету своєї мандрівки: “Україну розідрали надвоє: одну часть, через недоляшка Тетерю, незабаром візьмуть у свої лапи ляхи, а друга сама по собі перевернеться кат знає на що. Я думав, що Сомко вже твердо сів на гетьманстві, – а в його душа щира, козацька, – так міркував я, що якраз підйму його з усіма полками на Тетерю, да й привернем усю Україну до одної булави. Гіркої підніс ти моєму сердцю, божий чоловіче, да ще, може, як-небудь діло на лад повернеться” [5, 16–17].

Про нинішні засоби політичних та громадських протистоянь нагадують також описані в романі П. Куліша епізоди перекривання вулиць та шляхів (розділ IV), або ж епізод, коли п’яний косар перегороджує Шрамові дорогу (розділ IX), унаслідок чого між колишнім полковником і косарями відбулася суперечка з наріканнями косарів на кармазинів (вияв майнового станового протистояння), чи колізія, де Пугач погрожує перекрити царським боярам шлях до Переяслава (розділ X).

На одній із вуличок Подолу Шрам зі своїми супутниками – родиною Череванів, сином Петром, Василем Невольником – зіткнулися з купою возів, що перегородили шлях. Міщани впізнали Шрама й поодкачували вози, пропускаючи подорожніх, та під час цього інциденту з’ясувалося, що українська громада вже давно поділена на два табори. До першого належали міщани, які вбиралися в личакову одіж, не носили шабель, а лишень ножі, підперізувалися по жупану; другу групу становили козаки, які мали одяг із кармазину, тобто з дорогого темно-червоного сукна, ще й носили шаблі; через це козаки прозивали міщан личаками, а міщани козаків – кармазинами. Розповідь кобзаря, Божого Чоловіка, отже, дещо конкретизувалася: протистояння набуло додаткових рис, стали зрозумілими претензії козаків до “кармазинів”. Тарас Сурмач окреслює мотиви протистояння так: “Коли усякому своє,<...> то чом же нам шаблю і

козацьку волю не назвати своєю? У козаків не ставало війська, – ми сіли на коні; у козаків не було грошей, – ми дали їм і грошей, і зброю; укупі били ляхів, укупі терпіли всякі пригоди, а як прийшлося до розквітання, то козаки zostались козаками, а нас у поспільство повернено! Що ж ми таке? Хіба ми не ті ж козаки?” [5, 30]. Міщани додають до цих слів: “Не все тільки козакам на радах орудовати. Схаменулись і на нас січові братчики” [5, 30]. Шрам звертає увагу на чубатого запорожця, який сидить коло хати й не втручається в суперечку:

– Еге-ге! – каже тоді Шрам. – Так се із Низу такий вітер віє!

Да й догадавсь, що вже вогню підложено, уже тільки роздуть, то й зніметься пожежа по всій Україні. Серце в його зомліло, як зміркував собі, що то з того може за лихо уродитись! Де ділась зараз і вся досада на міщан!” [5, 30]. У романі таких “чубатих запорожців” називають “окаянною сіромою”, яка “нишпорить усюди по Вкраїні да баламутить голови поспільству”, іменують “запорозькими гультаями”, що “баламутять не одно сільське поспільство, бунтують вони й міщан против козацтва” [5, 42]. Інакше кажучи, на сторінках “Чорної ради” ми бачимо, сказати б, агітатора, який у потрібний момент покликаний підкинути фразу й нею, по суті, здетонувати процеси, що вже нуртують у певному (селянському чи козацькому) середовищі, і покотити хвилю неспокою просторами України.

Розпуки Шрамові додає своїми порадами й Черевань, який каже:

– А що нам, бгате, до Вкраїни? Хіба нам нічого їсти або пити, або ні в чому хороше походити? Слава тобі, господи, буде з нас, поки нашого віку! Я, бувши б тобою, сидів би лучче дома та їв би хліб-сіль з упокоєм, аніж мені битись на старість по далеких дорогах та сваритись із міщанами” [5, 32]. Черевань схиляє старого козака до нейтралітету. Та Шрам бачить у тих поділах суспільства велику небезпеку, здогадуючись, що хтось зловмисний підступно влаштував протистояння: поділ України на Лівобережну і Правобережну, поділ населення України, зокрема, Лівобережної, на личаків і кармазинів, поділ козаків – на справжніх запорожців і, за визначенням Шрама, комишників, прихильників таких пройдисвітів, як І. Брюховецький, поділ кобзарів – на Божих людей і “хлопців із бандурками, що тільки й знають різати до танців”, поділ селян і міщан на патріотів, готових до захисту України, і обивателів, яким немає діла до важливих суспільних процесів. Прикметною є деталь (розділ Х) в описі двору пана Гвинтовки; у центрі того двору “стояв стовп, і в стовпу усе кільця, то залізні, то мідні, то срібні”. Вони вказували, “що простий козак або посполитий в’яжи коня до залізного; а хто значний козак, то до мідного; як же хто рівня господареві, так той уже до срібного” [5, 78]. Цей стовп із кільцями – промовистий образ і символ станового розшарування українського козацтва, чим майстерно користувалися маніпулятори від політики.

Ще одні учасники подій – за сьогоднішньою політичною термінологією, спостерігачі. І вони – не плід творчої фантазії автора “Чорної ради”. “Літопис Самовидця” під 1663 р. повідомляє про те, що І. Брюховецький “докучает его царському величеству” проханнями “жеби кого зволил его царское величество на тую раду (чорну раду. – М. С.) послати”. Цар удовольняє це прохання й відсилає в Україну “околничого князя Великогагіна и столника Кирила Юсифовича Хлопова” [6, 89], котрі прибувають на раду в супроводі московського війська. Загалом ідея єднання з Москвою озвучується в романі не один раз (часто – на догоду цензури). Ось П. Куліш устами Сомка проголошує: “І дай боже, <...> щоб обидва береги Дніпровії приклонились під одну булаву! Я отсе, скоро одбуду царських бояр, хочу йти на окаянного Тетерю. Виженем недоляшка з України, одтиснем ляхів до самої Случі, да, держачись за руки з Москвою, і громитимем усякого, хто покуситься ступити на руськую землю!” [5, 43].

Рухаючись до опису власне чорної ради, П. Куліш повсякчас уплітає в розмови героїв і особисті, і суспільні проблеми: тут і поділи України, і боротьба за гетьманську булаву, і прихильності, і ревності, і підступи; проблеми то поглиблюються, то засвічуються додатковими відтінками, і кожна з них ураховують, або ж вона впливає самовільно на хід історії. Скажімо, поки Шрам об'їжджає своїх приятелів, щоби переконатися в їхній прихильності до об'єднання України, Іван Брюховецький також не сидить склавши руки: напередодні чорної ради він уже має підтримку трьох полків, чому передувала тривала діяльність “проклятих комишників”. Чи це не нагадає нам нинішні регіони з тамтешніми сепаратистськими настроями? Певно, що так. І це ще не всі перегуки.

В оточенні Івана Брюховецького зародилася ідея дозволити черні після виборів гетьмана грабувати Ніжин. А перед виборами розгорнули пригощання голоти пивом, горілкою, кашею: “<...> потчують усякого, хто стоїть або йде мимо, а інші вже лежать повивертавшись, як у холод мухи. <...> Усюди знай викрикують: “Іван Мартинович, батько наш любий!” Зніме вгору в одній руці чарку чи ківш, а в другій шапку з голови да й репетує, що Іван Мартинович і день, і ніч побивається за людським щастем <...> Інші, підвипивши вже добре, прегірко плакали, слухаючи пісню; тільки і між веселими, і між смутними купами одна ходила з серця до серця думка: Брюховецького величали другим Хмельницьким, що іще раз стає за Вкраїну супротив її ворогів і дарує мирові волю” [5, 95-96] (у передвиборчій боротьбі було використано навіть похорони молодого Домонтовиченка, убитого на дуелі з вйтенком – міщани злетілися на випивку, “як бджоли до патоки”). Схожість із сучасними виборчими “гречкосійними” технологіями очевидна...

Ще один прийом, до якого вдається Іван Брюховецький, – показове прибіднювання, удавання із себе простолюдина тощо. “Чоловічок сей був у короткій старенькій свитині, у полотняних штанях, чоботи шакапові попротоптувані – і пучки видно. Хіба по шаблі можна б догадуватися, що воно щось не просте: шабля аж горіла од золота; да й та на йому була мов чужа. І постать, і врода в його була зовсім не гетьманська. Так наче собі чоловік простенький, тихенький” [5, 96]. Це він просторікує про рівність, про утиски, запевняє, що роздав усі свої статки підлеглим (“курчаткам”, “діткам”). “Окаянний пройдисвіт так усіх ома́мив, – пише П. Куліш, – так по душі були темному людові тії лукавії ухвátки, тії тихі, солодкі речі, те нібито убожество, що всяк за його поліз би хоть під ніж. <...> Химерний той Іванець морочив голови людськії, мов не своєю силою; мов який чарівник-чорнокнижник, ходив він поміж миром, сіючи свої чари” [5, 98–99]. Кажучи нинішньою мовою, демагог жодних іміджмейкерів не потребував: як і дехто з постмодерників-політиканів, він упорався самотужки.

Цікавим видається старшинське гасло, що лунає напередодні виборів гетьмана: “Нехай би молодшії гетьмановали” [5, 110]. Бо серед козаків визріла думка: головніша й важливіша воля, а не дисципліна, яка формувалася в козацькому середовищі віками й плекалася “старими, значними козаками” – такими, як Сомко. “От під сю-то волю й під’їхав Іванець із своїми запорожцями, – пише П. Куліш, – і пішло усе, як у казані кипіти” [5, 115].

Серед агітаторів Івана Брюховецького, одного з яких ми бачили під час першого перекивання вулиці, вияскравлюється його полигач Вуяхевич: “Надувшись, мов той сич, проходив він із своїми підручниками мимо козацькі купи і, бачся, нічого злого й не діє, тільки то там, то сям що-небудь блявкне, да так же то козаків гірким словом зневажає, так їм те нещасне панство да гетьманство в вічі тиче, що козаки, прислухаючись, тільки уси кусають. І як

от рибалка, їздячи човном, кукульван розсипає, так той потайний зрадця Вуяхевич розсипав гіркі слова в козацькій душі” [5, 116].

Під час виборів гетьмана сторона Брюховецького, щоб розрізнити своїх прихильників, вигадала роздавати всім блакитні стрічки. Із цього приводу Черевань мізкує: “Блакитна; чом же не червона? Козак звик червону стрічку в ковнірі носити, а се вже, мабуть, польська мода. Дармо, надінемо й польську: однаково вже тепер на Україні все почалося вести[ся] по-лядськи” [5, 120]. Коли під час виборів дійшло до бійки, то розлючені міщани стали бити “всякого, хто не з блакитною стрічкою” [5, 126].

Ці вибори гетьмана і справді були незвичними. Іван Брюховецький залучив до них, окрім козаків, іще й міщан, не задоволених своїм становищем та відповідно налаштованих агітаторами. Їхні вчинки разюче нагадують поведінку сьгоднішніх рейдерів чи тітушок. Коли прихильники Сомка просто захищають законно обраного гетьмана, то прихильники Івана Брюховецького мусять удатися до грубої сили: “А запорожці, як злії оси, не боячись нічого, з одними киями да ножами, лізуть і б’ють Сомкову сторону. Вирвали в Сомка бунчук і переломили надвоє, одняли й булаву” [5, 126]. Міщан увели в оману, пообіцявши, буцім вони зможуть розграбувати місто, проте московська сторожа до нього нікого не пустила. Містяни врешті усвідомили, що їх просто використали, та змінити нічого вже не змогли.

“Гуляє князь Гагін із Брюховецьким, ісповняють червоним вином кубки, бенкетують на людське безголов’я. Скрізь, і в світлицях у Колодія, і на подвір’ї сидить поза столом городова козацька старшина з запорожцями: усе то тії, що нишком поякшались із низовцями да, ради свого панства, запродали Сомка Іванцеві. Невірні душі! Тепер уже інколи й трунок не лізе в пельку, іншому так тяжко, як тому Юді, да вже нема вороття – треба брататися з розбишаками! А тії окаянні сидять за столами в чужих кармазинах, що де на яких і не сходяться, п’ють горілку, як воду, хваляться такими добрими вчинками, що аж мороз іде поза спиною, крик, галас зчинили несказаний” [5, 135].

Після виборів предивно змінився й претендент на булаву – де й дівся образ бідно вдягнутого чоловіка: “Сам Брюховецький стояв у голубому жупані перед своїх запорожців. Тут уже він <...> позирав гордо, по-гетьманськи, і тільки всміхавсь, узявшись у боки” [5, 123]. Тепер новообраний ватажок у розмові зі старими козаками дозволяє собі брутальні висловлювання: “– Годі лиш, батьку! – крикне Брюховецький. – Чого се розпустив морду, як халяву? Та се не Січ: тут тобі гетьман не свій брат!” [5, 137]. Іван Брюховецький зневажливо оцінює порядки, заведені на Січі, а своїм розбишакам дає вказівку: “– Ну, тепер, братчики, нам своя воля. Одбули ми дурне мужицтво, одбули міщан, одбули й старих дундуків. Тепер пийте, гуляйте і веселітесь” [5, 139].

А ще такі думки навіюють сум: невже історія, невже література нас нічого не вчить, і ми так і будемо, мов сліпі коні, ходити протореними у віках колами? А, може, здолаємо нехить до української літературної класики та бодай у дні ювілеїв іще раз уважно перечитаємо “Чорну раду” Пантелеймона Куліша, “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Івана Білика та Панаса Мирного, оповідання “Острий-преострий староста” Івана Франка чи його ж поему “Вибранець народу”, чи зазирнемо в оповідання “Іван Рило”, “Квіт на п’ятку” та “Смертельна справа” Леся Мартовича й інші, давно описані сюжети?

Бо звучать і дзвенять зі століття в століття Шевченкові слова, адресовані “І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм...”: “Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрость би була своя” [7:1, 350].

ЛІТЕРАТУРА

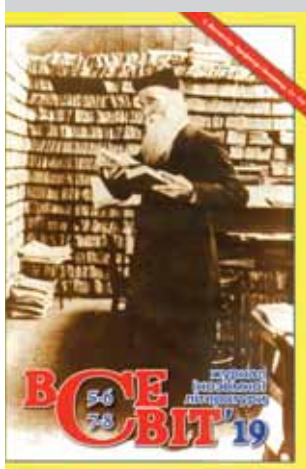
1. *Жулинський М.* Українська література: творці і твори: учням, абітурієнтам, студентам, учителям. – Київ: Либідь, 2011. – 1152 с.
2. *Івашків В.* До питання про художню концепцію роману П. Куліша “Чорна рада” // Пантелеймон Куліш. Матеріали і дослідження. – Львів; Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 2000. – С. 41–54.
3. *Кардаш В.* Психологія маси у “Чорній раді” П. Куліша (У світлі соціопсихології – спроба аналізу) // Визвольний шлях. – 1976. – №7/8. – С. 853–869.
4. *Крالیук П.* Україна vs Росія. Пантелеймон Куліш керувався тим, що саме мова є основою української нації. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30090635.html>
5. *Куліш П.* Чорна рада. Хроніка 1663 року // *Куліш П.* Твори: У 2 т. – Київ: Дніпро, 1989. – Т. 2. – С. 6–153.
6. *Літопис Самовидця.* – Київ: Наукова думка, 1971. – 205 с.
7. *Шевченко Т.* І мертвим, і живим, і ненарожденим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє // *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 12 т. – Київ: Наук. думка, 2001. – Т.1: Поезія 1837 – 1847. – С. 348–354.
8. *Шурхало Д.* “Чорна рада” описує те, що відбулося з Україною у 2019 році – дослідник про творчість Куліша. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/istorychna-svoboda-kulish-chorna-rada/30089526.html>

REFERENCES

1. Zhulynskiy, M. (2011) *Ukrainska literatura: tvortsi i tvory: uchniyam, abiturientam, studentam, uchyteliyam.* – Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]
2. Ivashkiv, V. (2000) Do pytannia pro khudozhniu kontseptsiiu romanu P. Kulisha “Chorna rada”. In *Panteleimon Kulish. Materialy i doslidzhennia*, pp. 41–54. Lviv; Niu-York: Vydavnytstvo M. P. Kots. [in Ukrainian]
3. Kardash, V. (1976) *Psykhohohiia masy u “Chornii radi” P. Kulisha (U svitli sotsiopsykhohohii – sproba analyzy). Vyzvolnyi sbliakh, 7/8, 853–869.* [in Ukrainian]
4. Kraliuk, P. (2019, August 3) *Ukraina vs Rosiia. Panteleimon Kulish keruvavsia tym, shcho same mova ye osnovoi uukrainskoi natsii Radio “Svoboda”* Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/30090635.html>. [in Ukrainian]
5. Kulish, P. (1989) *Chorna rada. Khronika 1663 roku.* In Kulish, P. *Tvory* (Vol. 1-2; Vol. 2), pp. 6-153. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian]
6. *Litopys Samovydtzia* (1971). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
7. Shevchenko, T. (2001) *I mertvym, i zhyvym, i nenarozhdennym zemliakam moim v Ukraini i ne v Ukraini moie druzhnieie poslaniie.* In Shevchenko, T. *Povne zibrannia tvoriv* (Vol. 1-12; Vol. 1), pp. 348-354. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
8. Shurkhalo, D. (2019, August 4) “Chorna rada” opysuiete, shcho vidbulosia z Ukrainoiu u 2019 rotsi – doslidnyk pro tvorchist Kulisha *Radio “Svoboda”*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/istorychna-svoboda-kulish-chorna-rada/30089526.html>. [in Ukrainian]

Отримано 10 вересня 2019 р.

м. Київ

ВСЕСВІТ. – 2019. – №5-6/7-8.

Черговий номер відкривається поетичними творами Юрія Микитенка, Миколи Луговика, Едгара Аллана По, Біжана Джалалі. У рубриці “Проза. Драма” опубліковані “Київ – Крим – Донбас. Щоденник сербського журналіста” Александара Васовича, повість “Повернення віри” та приповідка “Джміль та мандрівник” Уладзіміра Някляєва, повість “Професор і безумець” (журнальний варіант) Саймона Вінчестера, оповідання “Олов’яний солдатик” Хрїстоса Іконому, “Дніпровські кручі” Костянтина Паустовського, “Ляля, або циганське закляття” та “Ефект таро” Бориса Фінкельштейна, “Стїбки” Антонїї Нельсон, “Про каву” Оноре де Бальзака, а також драматичні твори “В’язень Другої авеню” Ніла Саймона, “Нове вбрання для товариша короля” Нісіма Алонї та “У “Серафима” Тадеуша Слів’яка. У рубриці “Письменник. Література. Життя” зі статтями й рецензіями виступають Олександр Овсюк, Дмитро Дроздовський, Володимир Скринченко, Юрій Кузін, Леся Мушкетик. Наприкінці номера – новини культури та оповідання Душана Гойкова “Касабланка”.

Наші
презентації